

מלאכת קושר במלאכת הרופא

מלאכת קושר היא אחת מל"ט מלאכות שנאסרו בשבת (מסכת שבת, פרק ז', משנה ב'). בשונה מרוב מלאכות השבת שהדין בהן מפוזר על פני המסכת, למלאכת קושר מוקדש פרק במסכת, הוא פרק ט"ו. במלאכה זו כמה דרגות. ישנם קשרים שהעושה אותם חייב חטאת, ישנם שהעושה אותם פטור אבל עשייתם אסורה מן התורה, וישנם קשרים שמותר לעשותם בשבת.¹ להלן ובשבוע הבא נעסוק בשאלה מהו קשר, והאם ישנם חיבורים המותרים שאינם בכלל קשר, ומתי נאמר ההיתר של קשר לזמן. השבוע נתמקד בליבון הסוגיא, ובשבוע הבא בהשלכות המעשיות שלה.

עיקר המשמעות ההלכתית בנושא נוגעת לצורות קשירה מודרניות, כמו אזיקונים, או סרטי זיהוי לחולים בבית חולים, וכן על דבר שכבר פחות מצוי היום, ליפוף עם חוט ברזל, או חוט ברזל מצופה פלסטיק, כמו שמצוי לפעמים בסגירה של שקיות אוכל, האם הוא בכלל קשר רגיל, קל ממנו או שמהרי הוא חמור בשל חוזק הקשירה בו.

בהיבט הרפואי חלק נכבד מהעיסוק במלאכת קושר יתייחס לתפירת פצעים. מלבד השאלה האם אין דבר משום מלאכת תופר, שעליה הרחבנו בשבועות הקודמים, יש צורך לדון על מלאכת הקשירה, האם היא מותרת או אסורה, ובאלו תנאים.

א. מהות מלאכת קושר

בכדי להבין את בסיס האיסור במלאכת קושר, יש לברר מהו עיקר המהות במלאכה זו: האם העיקר הוא החיבור, או שהעיקר הוא הקשר. כלומר: האם המלאכה היא בעצם עשיית קשר, או שהמלאכה היא חיבור של שני חוטים, או שני קצוות חוט, אבל אם לא חיבר דבר אין זה ממלאכת קושר, אף אם למעשה בוצע קשר.

לדוגמא: הקושר קשר אחד על החוט, האם הדבר נחשב קשירה, או שמאחר שלא בוצע חיבור בין שני חלקים אין זה בכלל "קושר". וכן יש לדון במלאכה של סתירת קשר, במקרה שבו הדרך לביטולו של הקשר היא בקריעת הקצוות המחוברים ולא בהתרתו של הקשר עצמו (כך למשל הדרך להסיר סרטי זיהוי), האם מחמת זה נחשב שהקשר אינו לעולם, שהרי התבטל החיבור, או שהקשר נידון כמתקיים, מאחר ועצם הקשר נשאר.

¹ הסיבה לכך היא שקשר מעצם טבעו אינו מלאכה בפני עצמה אלא חלק מצורת ההשתמשות בחפץ. מלאכה, לענין שבת, היא פעולה יצירתית משמעותית בדבר. לכן, קשר שאינו קבוע אינו נחשב מלאכה (עיין שבת עד, ב), זאת לעומת מלאכות אחרות שנחשבות משמעותיות בפני עצמן ולכן ברוב המקרים אין צורך במלאכה שתתקיים לעולם, אלא בתוצאה חשובה שיוצאת מהפעולה. השווה גם לדיון שביצענו על מלאכת תופר.

הרמ"א (סימן שי"ז סעיף א') הביא דברי הסמ"ג שהעושה קשר אחד בראש חוט הרי זה קשר גמור, כיון שקשר כזה אינו מתפרק. ומשמע שעל עצם הקשר חייבים, אפילו בלי לחבר שני חלקים.

אבל בחוט שני כתב, שנראה לו שאין לחייב בקשירת קצה חוט אחד אלא **בחוט שזור**, העשוי מכמה חוטים כרוכים, והקשר בסופו נועד לחברם (בדומה לקשר בשולי חוטי הציצית), אבל חוט אחד אין חיוב על קשירת קצהו, מאחר שאין כאן חיבור.

אבל מצינו ראייה שלא כדבריו בגמרא בשבת (דף קיב, א) לגבי קשרא דאושכפי שמבואר בגמרא שחייב עליו. רש"י מבאר שקשר זה נועד בכדי שלא יצא החוט מהמנעל. משמע, שאין מדובר בקשר המחבר בין שני חוטים, אלא בקשר בקצהו של חוט אחד, בכדי שלא יצא מהמנעל, ונחשב קשר משום שהוא מועיל שלא יצא מהמנעל. וכן יש להוכיח ממה שכתב המרדכי [שבת סימן שפ"ו] לחייב בקשירת חוט אחד בקצהו כדי שלא יברח.

גם מסברא אין נראה כדברי החוט שני, מאחר שבודאי עיקר המלאכה היא הקשר עצמו, אלא שנדרש שהקשר יביא תועלת ותהיה לו משמעות, ולכן כשם שבמקרה של חיבור בין שני חלקים חייב עליו מצד התועלת שבחיבור, כך גם במקרה של קשירת החוט במטרה לקבע אותו לנעל יהיה חייב עליו, ורק במקרה של קשירת חוט לעצמו באופן שאינו מביא כל תועלת אין הדבר נחשב כמלאכה.²

אלא שאם כך, שעיקר המלאכה היא ביצוע הקשר עצמו, יצא לנו שקשר שהדרך לפורמו היא בקריעתו ולא בהתרתו, לכאורה אין זה קשר שסופו להתיר, שהרי הקשר עצמו קיים. ולכאורה יש להוכיח מדברי רש"י (שבת קנז, ב) לגבי קשירת המקידה בגמי, כלומר קשר שמתבצע בחומר שעתיד להיקרע מצד עצמו, שמבואר שהוא מותר לביצוע, שכיון שתכלית החבל להיקרע, הקשירה מותרת אף שהקשר לאו דוקא יפתח, ולכאורה מוכח שעיקר המלאכה היא כדי לחבר, ועל כן אם סופו להיקרע מותר.

אמנם יתכן שמאחר שהקשר לא מיועד להביא תועלת לעולם, אין הוא נחשב קשר לעולם גם אם עצם המלאכה נשאת קיימת, וכדברי הגרש"י אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה פרק ל"ה הערה ס"ז) לגבי קשר שסופו לזרקו לאשפה, וכל שכן בקשר שהוא יקרענו.

לסיכום הקדמה זו, דרך המלך בהבנת יסוד מלאכת קושר היא שעיקר החיוב הוא על ביצוע קשירה, אלא שנדרש שלקשירה תהיה תכלית ומשמעות. ואם כן ניתוק קשר הוא ביטול של המלאכה ואין זה חשוב קשר לעולם, ולפי זה מלאכת קושר היא בכלל המלאכות שכתבו התוספות בשבת (דף עג, ב ד"ה וצריך לעצים) שתכלית המלאכה היא חלק מהמלאכה ובלעדיה אינו חייב כלל.

ב. בין מלאכת תופר למלאכת קושר

באגרות משה (חלק ב' סימן פד) כתב שהחילוק בין קושר לתופר, הוא בכך שקושר ניתן להתיר, מה שאין כן תופר, ולדבריו כל חיבור שאינו ניתן להתרה הרי הוא תופר.

אבל אין זה נראה, שגם אם יהיה קשר מוצלח שאי אפשר להתירו אין זה חיסרון במלאכת קושר, שהרי עיקר מלאכת קושר היא לעולם, ואדרבה, זאת מנין לנו שקשר שניתן להתרה נחשב קשר, ולכל הפחות

² אפשר להציע פירוש נוסף, שקשירת קצה החוט במטרה למנוע ממנו לצאת מן המנעל נחשבת קשירה של החוט למנעל. אלא שלגבי חוט תפירה רואים שחייב עליו אף לפני שהתחיל לתפור, ובאמת בזה יש שביארו ברמב"ם (מרכבת המשנה שבת פרק י') שאין לחייב על זה.

אין סיבה לומר שבכדי שייחשב קשר - נדרש שיהיה אפשר להתירו. מה גם שלכאורה גם תפירה ניתנת להתרה.

והעיקר נראה (וכן כתב במנחת שלמה חלק ב' סימן ג' ובחוט שני פרק לד עמ' רי"ז) שמלאכת תופר עניינה באופן שהחלקים מתאחדים להיות אחד, אבל הקשר אינו מאחד את הדברים, ונתחדש במלאכה זו שאף שאין זה איחוד בין החלקים, אם עושה זה לעולם יש בזה חשיבות "מלאכה"; ואם אין זה לעולם, אין הקשר נחשב למלאכה אלא **דרך שימוש** הוא, כמו שדרכם של בני אדם לקשור מלבושיהם ולהתירם, ועל כן רק כשעושה לעולם הרי זה בחשיבות מלאכה.

בהקשר זה יש לדון בקשירת אזיקון. מצד צורת החיבור של שני החלקים נראה שהפעולה היא בכלל קשירה, משום שלא נדרשת דווקא לולאה הקושרת את החלקים בליפופם זה בזה, ואפילו בהלחמה יש לראות תולדת מלאכה זו; ומאידך, מצד איכות הקשר נראה שהדבר תלוי בשתי הדרכים שתוארו: להבנת האגרות משה נראה שאין כאן קשירה, שהרי החיבור אינו בר התרה, ולהבנת החוט השני מאחר שאין כאן חיבור בין החלקים אלא אגידה שלהם בלבד – בכלל קושר הוא.

ג. מהו "קשר של קיימא"

מצינו שלשה סוגים של קשרים. המשנה (פרק ט"ו) מפרטת את שתי הקצוות. הקשר החמור ביותר הוא קשר הספנין והגמלין. הקל ביותר, שהוא מותר לכתחילה, הוא כעין הקשר שאישה מבצעת במפתח חלוקה. בתווד ישנו קשר ש"אין חייבין עליו", אבל הוא אסור לביצוע, שהמשנה אינה מפרטת מה טיבו, אבל בגמרא התבאר שהוא כעין רצועה ארוכה שקושרים בטבעת שבחוטם הנאקה, או חבל ארוך שקושרים בחבל העשוי כמין טבעת התלוי בנקב שבראש הספינה. קשר זה הוא זמני יותר מקשר הגמלין והספנין, אבל מתקיים יותר מקשר מפתח החלוק של האשה.

עוד מצינו בגמרא (שבת קיג, א) מחלוקת האם קשר עניבה נחשב קשר, ולהלכה אינו חשוב קשר, ומותר לשימוש. ויש לדון מה הייחוד שלו והאם אפשר ללמוד ממנו לשאר החיבורים שאינם קשרים.

בשיטות הראשונים נראה שיש שלש דעות בענין קשר של קיימא:

1. דעת רש"י ועוד ראשונים (וכפי שסיכם המשנה ברורה בהקדמתו לסימן שי"ז) - עיקר החילוק הוא בזמן שעתיד הקשר להתקיים, וכמו שהביא רש"י במשנה שהדוגמא לקשר לעולם הוא מהקשרים הנעשים בחוטי היריעות שאין זה עומד להתרה כלל, אבל קשר שאינו לעולם אין חייבים עליו, ואם הוא נועד להתרה באותו היום, מותר לכתחילה לעשותו. ולדבריהם נראה שקשר שונה מכל התורה כולה שאין צריך לעולם ממש (כמובן שגם לדעה זו קשר שאינו עומד להתרה אלא כשיתבלה החוט או הבגד נחשב קשר לעולם, דהיינו לכל משך חיי הבגד או החוט, ובשונה מחוט נמס שמלכתחילה נועד לייצר קשר זמני).
2. דעת הר"ף והרמב"ם היא שישנם שני תנאים להגדרת קשר כקשר של קיימא. התנאי הראשון הוא סוג הקשר – האם מדובר בקשר מעשה אומן או לא. התנאי השני הוא משך התקיימות הקשר לעולם. לדעתם, בהתקיימות שני התנאים חייב חטאת. היעדר שני התנאים מתירה את הקשירה לכתחילה. קשר לעולם שאינו מעשה אומן, או מעשה אומן שאינו מיועד לעולם, פטור אבל אסור.
3. השלטי גיבורים כתב (פרק ואלו קשרים אות א') שנראה מדברי הר"ף שהוא קשר שקושרין אותו הדק היטב ועל כן יש לחוש שכל קשר כפול הרי הוא קשר אומן, ולדעתו אין צריך קשר אומנות אלא קשר חזק, ובדברי הרמ"א בתחילת הסימן נראה שאף בקשר אחד בראש חוט כיון שהוא קשר אמיץ הרי זה קשר שחייבים עליו, וכן הוא לשון המשנה ברורה בכמה מקומות בסימן שי"ז.

מחלוקת הראשונים משליכה גם על הזמן האמצעי האסור מדרבנן. לדעת רש"י כל שקושר לזמן בינוני הרי זה קשר האסור מדרבנן. הרמ"א (בסעיף א') הביא מחלוקת מה הזמן המותר האם רק קשר שדרכו להתיר באותו יום מותר או שכל שכל קשר שלא מתקיים שבוע מותר.

עומק המחלוקת נראה האם הותר קשר שאין לו שום קביעות, ורק קשר לצורך השימוש עכשיו שאין לו מטרה שישאר מחובר כלל, או שכל בתוך שבוע הרי זה דרך האנשים ללבוש כך את בגדיהם והרי זה קשר לזמן.

בדעת הרמב"ם והרי"ף ישנם שני אופנים לאיסור דרבנן, א' קשר אומן שאינו של קיימא, ב' קשר של קיימא שאינו קשר אומן.

לדברי השלטי גיבורים ישנה חומרא גדולה באיסור דרבנן, שכן הוא ביאר שבכל קשר כפול יש לחוש להיותו מעשה אומן, ואם כן אף בעושהו לזמן קצר אסור לעשותו מדרבנן.

לא התפרש לדעתם מהו קשר של קיימא, האם צריך קשר לעולם דוקא כדעת שאר הראשונים, או שמא מאחר ולדעתו לא מצינו הגדרה נפרדת לקשר לזמן בינוני, כל קשר שהוא לזמן בינוני הרי הוא כקשר לעולם וכמו בכל מלאכות שבת שלא מצינו בהם חלוקה זו. אבל סתימת הפוסקים (כפי שעמד עליה המנחת איש פרק ט"ו סעיף ז' בהערה) שלא חילקו בזה בין השיטות וכל קשר שאינו לעולם אף אם הוא קשר אומן לא יהיה אסור מהתורה.

הבית יוסף צידד שביותר משבוע הרי זה איסור תורה, אבל המשנה ברורה התעלם מצד זה וכתב שדוקא בלעולם חייב, ובאמת מקור דבריהם ברבנו פרץ שהביא ראב"ה, וכבר העיר המגיה שלא נמצא שם אלא לשון קשר של קיימא והרמ"א הביא את הלשון הזה גם לגבי מלאכה דרבנן, אבל אין זה מלאכה מהתורה.

הביאור הלכה (סימן שי"ז סעיף ד' ד"ה שאינם קבועים) הביא ראייה מדברי הרב המגיד בשם התוס' שהמנהג אצל הראשונים היה לקשור דלי בחבל כיון שאינו של קיימא שלעיתים לוקחים אותו משם, והביא מכאן להקל שלא צריך ליומו דוקא, אלא כל שאינו זמן ארוך מותר. וכתב שבמקום הצורך אפשר לסמוך על זה. ובילקוט יוסף כתב שלבני ספרד אף לכתחילה יכולים לסמוך עד שבוע.

ד. קשר לעולם - המקור מהמשכן

בדעת רש"י למדנו שמלאכת קושר היא רק כשהקשר לעולם, ואילולי זה אין מלאכה מהתורה.³

והנה בגמרא (שבת עד, ב) מבואר, שאי אפשר ללמוד את מלאכת קושר מקשירת היתדות בהקמת המשכן, כיון ששם קושר על מנת להתיר, ועל כן למדו מקשירת חוטי היריעות עצמם, שנועדו להתקיים לעולם. ולמדנו מכך שקשר שמתכנן להתיר אותו אינו קשר, והאחרונים האריכו לדון האם זה כלל בכל מלאכות שבת או שמלאכת קושר מתייחדת בכך.

³ ונחלקו האחרונים אם הכל תלוי בדעת הקושר, ואם אין דעתו לעולם שרי, או שהכל תלוי ברגילות של סוג הקשר הזה (ולדעת הבית מאיר נדרש אף שתהיה סיבה דוקא בקשר הזה שיתיר אותו כדי שלא יהיה של קיימא).

ועוד למדנו מהגמרא, שאף קשירת החבלים שעושים צידי חלזון נחשבת בכלל מלאכת קושר אף שדרכם להתיר את הקשר כאשר צריכים לשנות את החבלים שלהם, ובכל אופן זה בכלל מלאכת קושר כיון שהקשר מצד עצמו אינו עומד להתיר.

ה. קשר עד שיתבלה

הארחות חיים (שבת סעיף ק"ו) כתב שקשר שעשוי להישאר לעולם אסור מדרבנן לעשותו, ולדוגמה הביאו שאם קושר חגורה למכנסיים מפשתן שאפשר לכבס את הבגד עמה, ויתכן שישאיר אותו לעולם, אסור לעשות כן בשבת. ומבואר שאם הקשר עשוי לזמן אבל יתכן וישאר שם לעולם הרי זה בכלל האיסור דרבנן, וביאר שזה כוונת הגמרא לגבי הקשר שקושרים את הרצועה לטבעת של הגמל, שדינו הוא שפטור אבל אסור, כיון שיתכן וישאיר אותו לעולם.

בשער הציון הדגיש שבכהאי גוונא שקושר רצועה במכנסיים עד שתתבלה הרצועה, הוא רק קשר מדרבנן, אלא שבחוט שני למד משם שאם לכתחילה קושר עד שיתבלה הרי זה נחשב קשר לעולם, שכן משמע שאף שהמכנסיים יתקיימו הוא יזרוק את הרצועה הבלויה, ולא נחשב שסופו להתיר, ולמד לחדש מזה שאף בחוט נמס שיקשר עד שינמס הרי זה קשר לעולם.

מקור גדול יש לדבריו בדברי הרב המגיד, שכתב (בהלכות שבת פרק י' הלכה ג') להעיר על דברי הראב"ד שם שקשר של גמי אינו נחשב קשר של קיימא, וז"ל:

"ומה שכתב שאינו של קיימא שהרי הוא חבל של גמי, גם כן מתמיה, שאין קשר של קיימא תלוי באיכות החבל, אלא במהות הקשר ולמה שקושרין אותו, ולדבריו אין קשר של קיימא אלא בדבר חזק הרבה שיעמוד זמן זמנים".

וכן לשון השו"ע הרב (סימן שי"ז א'):

"ומן התורה אינו חייב אלא על קשר של קיימא העומד להתקיים לעולם, דהיינו שקושרו על דעת שישאר כן כל זמן שאפשר לו להיות קיים, וכל זמן שלא יצטרך לו להתירו, ואף על פי שאפשר שיצטרך לו להתירו בזמן קרוב ויתירנו, אף על פי כן הואיל וכשקושרו אינו קוצב זמן בדעתו מתי יתירנו, ואפשר שישאר כן לעולם - הרי זה נקרא קשר של קיימא, וחייבים על קשירתו ועל התרתו".

ויש להעיר על דבריו שרש"י ביאר בסוף המסכת (שבת קנ"ז, ב') שמותר לקשור מנעל בגמי לח כיון שמנתק כשיבש, ואם כך מבואר שדבר המתנתק נחשב כמתיר את עצמו, ואין זה קשר של תורה.

מסתבר לחלק שרק בזמן ארוך חשוב הקשר לעולם אבל בדבר נפסד שהקשר לא יחזיק בו הרבה זמן לא יתחייב, ולפי זה בקושר בחוט נמס נראה שלא יחשב למלאכה המתקיימת וכן העיר בספר הליכות שבת מלאכת קושר אות י"ז

ו. קשר חזק לעולם ודעתו להתיר מיד

האחרונים נחלקו האם אפשר למצוא היתר על ידי שהקושר יכוון להתירו מיד. רבי עקיבא איגר (על השו"ע (תחילת סימן שי"ז) עסק בשאלה למה המוצא תפילין לא יוכל לקשרם על מנת להתיר במוצאי שבת, ומדבריו נראה שבאופן זה מותר לקשור. אבל בביאור הלכה הוכיח מכח קושיה זו שאם זה קשר שהדרך לעשות לעולם, אין היתר במה שבדעתו להתירו, מפני שעיקר הגדרת הקשר תלוי בסוג הקשר ואיכותו.

הבית מאיר הוסיף שדוקא אם יש הכרח מצד הקשר להתירו חשיב קשר לזמן, אבל אם אין הכרח מצד הקשר הרי זה קשר לעולם אף שאין דעתו לכך. וכן בקשר שמטבעו נועד לזמן בינוני, ודינו שפטור עליו אבל אסור לעשותו, גם אין מועילה המחשבה להתירו מיד. אבל בדברי הביאור הלכה מבואר שבמצב אמצעי שאין ברור לכמה זמן קשר - יש לילך אחר דעתו, אלא שהביא שיש לחוש לשיטת היראים בקשר שאפשר ויבטלנו לזמן ארוך, שאסור לעשותו שמא ישאיר אותו.

הארחות שבת (פרק י" סעיף ט"ז) הביא ראיה מהגמרא (קיי"ב, א') ברב יהודה שהוא ובנו יצאו באותה נעל וכל אחד קשר לעצמו מחדש, ושמותר להם אף בשבת, אף שרוב העולם קושרים כן לעולם, אבל כיון שיש להם סיבה פרטית שהקשר מצד עצמו הוא לזמן מותר לעשות כן.

ז. קשר שאין ידוע הזמן שיעמוד בו הקשר

יש לדון בקשר שאין ידוע הזמן שיעמוד בו הקשר, וכגון בצמיד זיהוי שמניחים על ידי החולה, שיתכן שיותר מיד, ויתכן שיאושפז ליותר משבוע שיש בזה איסור קשר מדרבנן. ולדברי הבית מאיר נראה שאסור, כיון שאין הכרח שיתירו אותו, אלא שאף לדעתו יש לדון שמקרה זה קל יותר, כיון שהנידון אינו אם בהכרח ישאר, אלא מתי בהכרח יותר (שהרי כשיצא מבית חולים לא ישאיר את הקשר על ידו), וכן יש לדון לדברי הביאור הלכה שלדבריו לא שמענו אלא בקשר שדרכו לעולם אבל במה שאין דרך אפשר ויקל.

מדברי הגמרא נראה, שכל דבר שאינו עומד לזמן רב, אף שיתכן וישאר - אין זה קשר, וכמו לגבי קושרת אשה מפתח חלוקה, שאף שיש בה שני פתחים, בכל אופן כיון שאינו יודע באיזה ישתמש ובאיזה יבטל, מותר לה לבצע את הקשירה. לעומת זאת לגבי הגדרת הדרגה האמצעית בקשירה, שהיא קשירת רצועת הגמל, כתב רש"י שכיון שלפעמים ישאירו שבוע או שבועיים פטור אבל אסור; ומשמע שדי בזה להיחשב קשר האסור, אף שאין הכרח שישאיר אותו.

וכן בהשגת הראב"ד (שם) ביאר שלא התירו חבל של גרדי בדלי שעלול להשאירו יום או יומים, ורק בפרה התירו, שבודאי לא ישאיר אותו כיון שעלולה הפרה לקורעו, ומבואר שדעתו שכל שאין הכרח שיתירו באותו יום אסור.

להלכה - בשו"ע הרב כתב:

"אבל אם אין בדעתם כלום כשקושרין, אלא קושרים סתם - מותרים לקושרם בשבת, ואף שאח"כ אינן מתירין אותן בלילה עד לאחר איזה זמן, אינן נקראים בשביל כך קשר של קיימא, הואיל ובשעת הקשירה לא היה הדבר ודאי שלא יתירו אותן בליל מוצאי שבת, שהרי לפעמים גם התלמידי חכמים חולצים מנעליהם בלילה טרם ישכבו. וכן מותרין להתירן בשבת אם קשרו סתם אפילו קשרו לפני השבת זמן מרובה ולא התירו בינתיים".

נראה שדעתו שכל קשר שהוא לזמן בינוני ויתכן שיתירנו מיד אינו נחשב קשר של קיימא ומותר. אלא שכתב שבדבר שיתכן שיהיה לעולם הרי זה אסור מהתורה אף שיתכן ויתירנו כיון שאין ודאי שיתיר אותו.

ובארחות שבת חשב מכח הראיה מדברי רש"י שלא להתיר בזה.

ח. בדעת הרמב"ם

כפי שנתבאר לעיל (אות ג'), דעת הרמב"ם היא שקשר של תורה הוא דוקא במעשה אומנות כקשר הספנים, והקשר קיים לעולם, אבל קשר של אומן שאינו לעולם, או קשר של קיימא ואינו של אומן אסור מדרבנן. לכאורה יש בזה דבר מתמיה: היכן מצינו מלאכה שהיא אומנות דוקא?⁴

הפוסקים התלבטו בכוונתו מהו קשר אומן, ויש בדבר שני שיטות:

1. הערוך השלחן (סימן שי"ז) דייק ממה שציין הרמב"ם כדוגמא לדבריו את הקשר שעושים אומני הנעליים בשעת יצירתן, שנדרש שיהיה מדובר במלאכה שדורשת אומנות מיוחדת, אבל קשירת נעליים יומיומית אפילו שהיא מסובכת אינה בכלל זה, כך שכתוצאה מזה כל קשר שהדיוט יכול לעשותו אינו קשר להתחייב עליו מן התורה. סביר להניח שהטעם לכך הוא שקשר הדיוט, אפילו אם הוא מורכב לביצוע, אינו נחשב מלאכה יצירתית אלא שימוש שגרתי בדבר.
2. השלטי גיבורים [על דברי הרי"ף בפרק ואלו קשרים] ביאר שקשר אומן הכוונה לקשר מוצלח וחזק אשר אינו נותר בקלות, ועל כן כתב שיש לחשוש שכל קשר כפול הרי הוא קשר אומן, וברמ"א בתחילת הסימן הוסיף עליו שאף קשר אחד בראש חוט הרי הוא קשר חזק.

בדברי הרמב"ם יש צד קולא במלאכה דאורייתא, שלא כל קשר לעולם נחשב למלאכה, אלא אם כן הוא קשר אומן. אבל מאידך יש בזה גם חומרא, שכן איסור דרבנן יש במעשה אומן אף לזמן קצר.

לדברי השלטי גיבורים יש משמעות גדולה לדבר זה, שכן כל קשר אומן הרי הוא איסור דרבנן ולדבריו בכל קשר כפול יש לחוש לאיסור דרבנן

לדעת הרמב"ם שאין מלאכה מהתורה בדבר שאינו אומנות, אפשר לבאר מה שפסק שכל שראוי למאכל בהמה מותר לקשור אותו בשבת "לפיכך אם נפסקה רצועת סנדלו בכרמלית נוטל גמי לח הראוי למאכל בהמה וכו' עליו וקושר הגמ"י". ולא התבאר למה זה מותר יותר משאר קשרים דרבנן שאסורים אם זה לעולם או מעשה אומן, וברמב"ם נראה שיש כאן היתר חדש. והטעם נראה, שאפילו שבדרך כלל קשר לעולם אסור מדרבנן אפילו אם אינו מעשה אומן, מכל מקום נדרש שתהיה אפשרות ומציאות של קשירת קשר כזה בדרך אומנות, ובסוג דבר שמופקע לחלוטין מקשר אומנותי, וכגון קשירה בגמי לח, אין איסור אפילו אם יתכן שהקשר יעמוד לעולם.⁵

לדברי הרמב"ם לא מצינו שיעור של "זמן בינוני" כלל. ויש להסתפק האם זמן בינוני הוא כלעולם, וככל מלאכות שבת שכל שעושה לזמן חשוב הרי זה מלאכה גמורה, או שמא כל שלא נעשה לעולם אינו חשוב מלאכה. ואם כך תהיה קולא שבזמן בינוני במעשה הדיוט מותר לכתחילה.

[ומאידך יש בזה גם חומרא, שאם זה לזמן ארוך הרי הוא מלאכה מהתורה אף שאינו לעולם, שכן חשיבות הקשר היא בהיותו מעשה אומן ולא דוקא מחמת שעומד לעולם].

ט. חומרת השלטי הגיבורים בקשר אמיץ

כתב השלטי גיבורים (שבת דף מא, א' מדפי הרי"ף) בדעת הרי"ף, שאין אנו בקיאים מהו קשר של אומן, ויש לחוש שכל קשר שהוא אמיץ הרי הוא כמעשה אומן, וזאת משום שמעשה אומן אינו נמדד באומנות הקשר אלא בקושי להתירו, וכן הבין הט"ז (ס"ק א') כדבר פשוט.

⁴ לדוגמא, במלאכת כותב גם מי שיכתוב בכתב הדיוט חייב, ורק במלאכת חול המועד מצינו חילוק אם הכתיבה היא דרך אומנות או לא.

⁵ עיין עוד משנה ברורה סימן שכ"ד (ס"ק י"ב).

הרמ"א הביא את החומרא של השלטי גיבורים, והוסיף עליה את דברי הסמ"ג שאף בקשר אחד בראש חוט יש לחוש לדבריו, כיון שזה קשר אמיץ.

ולדבריהם יש תימה גדולה באיזה קשר נאמר החלוקה בין זמן קצר לזמן מרובה, הרי קשר עניבה אינו קשר, ובקשר כפול יש לחוש לקשר אומן.

יש שתירצו שמדובר בקשר בקשר כפול רפוי, ועל כן אינו בכלל קשר אמיץ, ויש שתירצו שמדובר בקשר שעל גבי עניבה, וכשיטות שיש בדבר איסור אם הוא לעולם, אבל אין זה בכלל קשר אמיץ.

הרמ"א כתב שבמקום צער מותר להתיר קשר כפול, ונחלקו האחרונים בדבריו. הגר"א ביאר שזה היתר לעבור על איסור דרבנן במקום צער, אבל בתהלה לדוד ביאר שאין זה כוונת הרמ"א כאן [אף שהטעם נכון לדינא] אלא שכל שיטה זו היא חומרא גדולה כדברי השלטי גיבורים ועל כן אין לחוש אף במקום צער קצת.

וכן בחזון איש (אורח חיים סימן נ"ב אות י"ז) כתב שדברי השלטי גיבורים הם רק חומרא, ומכח הקושיה הגדולה באיזה קשר דיברו בעלמא, וכתב שעל כן הקילו בכל מקום שהקשר נקשר, ומצטער מחמתו.